

Lukáts János

Féja Géza és a Görgey-kérdés

A címlapon körszakállas, ősz férfiarc, oldalra kitekint a képből, kék szemet és szikár alakot sejtet. Első pillantásra lehetne az öreg Kossuth, pedig az öreg Görgey. És hogy hasonlít az öreg Féjára! Talán nem is véletlen a hasonlóság, mindhárman felső-magyarországiak.

Kossuth végigélte a századot, 1802-től 1894-ig, 1848-49-ben, élete csúcán 46 éves volt, utána még ugyanennyit élt emigrációban, száműzetésben. Távol hazájától, élethosszú kapcsolatot tartva a rajongott és elveszített nemzettel.

Görgey végigélt egy századot, 1818-tól 1916-ig, 1848-49-ben, élete csúcán 30 éves volt, utána még kétszer ennyit élt belső emigrációban, belső száműzetésben. Hazájában elszigetelve, állandó célpontjául kitéve kritikusan szeretett és szeretve kritizált nemzetének. Kossuth végzete az idegenbe rekesztettség volt, Görgey a hazai bezártság.

A második világháború utolsó hónapjaiban Féja Géza megírta Kossuth pályaképét. Az emberi alkat kibontakozását és az államférfiúi életútfordulóit. Nem erényeket, hibákat vagy ellentmondásokat emelt ki vagy simított el – a mozgatórugókat kereste. Egy nagy korszak névadó személyiségének a pályáját, amely nem független a korától, környezetétől, a kor eszméitől és hiedelmeitől. Nem független? Hiszen abban gyökerezik! A nemzeti tudatban és a történelemben, kora uralkodó politikai elveiben, a korszaklemben és a makacs előítélet-hálóban. Fontosnak tartotta ezt a Kossuthot megrajzolni 1944-ben, egy a világosinál újabb és modernebb nemzetomlás idején. Fontosnak tartotta a nemzetet fölrazzó és győzelem felé vezérő Kossuth alakját kifraggni, aki írt adóan és reményt nyújtóan intett majd' száz év távolából is. Túl egy vesztés és egy vesztesre álló világháborún, túl Trianonon, túl másfélmillió kitántorgón, túl a bekövetkezett német és a küszöbön álló orosz megszálláson. Szükség volt Kossuthra, még akár a csodaváróra is, aki karjaival akár „a menny leomló boltozatát” is képes fölfogni. (A kézirat azonban csak négy évtizedes lappangás után került elő az író hagyatékából, s 1987-ben jelent meg.)

Aztán Kossuth győzött... Nem a nemzet tudatában, ott már egy évszázada uralta a szíveket (kevésbé az elméket). Győzött és bekerült a nemzeti panteonba, ha nem is egészen a maga akaratából, de mint a felkelt nép legyőzhetetlenségének a példaképe. Nem volt igazán szükség a történelmi dokumentumokra és bizonyítékokra, inkább a centenáriumi érzelmi telítettségére. És persze Görgeyre, aki mögé mindazokat oda lehetett utasítani, akiket mégsem lehetett Kossuth mögé fölsorakoztatni. Mert a bukáshoz ugyanúgy nem dokumentum és bizonyíték kell, miként a győzelemhez sem, hanem bűnbak, áruló, sorscsapás. Sors mala, nihil aliud! – balszerencse, semmi más! Ez volt Görgey.

Amit a Kossuth-Széchenyi vita jelentett az 1840-es években (1848 őszeig),

ugyanazt jelentette, ugyanazt folytatta a Kossuth–Görgey vita 1848 ősztől 1849 ősziig és tovább. Nem tartalmában, hanem szellemében, nem a társadalmi haladásban és a nemzetépítésben, hanem a stratégiában és a hadvezetésben. A sanda ellensúlyt Kossuthtal szemben, az értetlenkedő, avított ellenerőt, az áskálódást és a sötét erők gyűjtőmedencéjét a szárnyalással szemben. Hiba lenne persze ezt az ellentétet a történelemben és az utókor tudatában 1945-től eredeztetni. Megvolt ez 1848 ősztől, megvolt Világostól, a honvédmenhelyek aggastyánjaitól, a doni katasztrófától a szerveződő szocialista néphadseregig. És nem az indulati politizálás túlfűtött személyeskedései közben, nem a kocsmasztalra bukó fők véleményeként, de alkotók és gondolkodók felelős állásfoglalásaként is, művek és lelkek konfliktusaként. Illyés Gyula már a Petőfi életrajzban útszéli módon denunciója Görgeyt, a mű igényességéhez képest méltatlanul (ráadásul Görgey nagyrészt mellékszereplő Petőfi életében és halálában). Később, a *Fáklyalángban* folytatja történelem- és jellemtorzító tevékenységét, miközben higgadt olvasással alig hihető, hogy Kossuth tirádáit ő maga is többre becsülné Görgey szikár érveinél. Németh László a „minőség forradalma” korai előharcosává formálja át Görgeyt (valójában inkább a saját képére), az *Áruló* látszatra talán árnyaltabb Illyés drámájánál, de eredményében talán még nála is drámaiatlanabb. Más Kossuth-életrajzírók még ezt a fáradságot sem veszik maguknak.

1974-ben írta Féja a *Visegrádi estétet*. Túl a népi mozgalom hullámverésén és kényszerű apályán, túl az ötvenes évek kötelező szegényparaszti optimizmusán és úrgyűlöletén, de túl a saját nagy eredményeket és nagy kiábrándulásokat hozó életének is a delén. Ez még „hiányzott”, ezt még meg kellett írnia, hogy az egyensúly megteremtődjék a saját pályáján – és bizonyosan a saját lelkiismeretében is. Hogy megírta a Kossuth-könyv ellenpárját, bravúros üveglapot tartva egy ellentmondásos korszak két ellentmondásos figurája közé, aztán hol az egyik, hol a másik köré csoportosítva azokat a bizonyos dokumentumokat és bizonyítékokat? Nem. Nem egészen! S ha mégis pöröl a két könyv egymással, tudjuk be e pör hozadékául a megírásuk közt eltelt időt, a merőben más történelmi szituációt és a megszenvedett tapasztalatokat. Meg azt a hangsúlyozandó körülményt, hogy Féja Géza lélekelemző jellemrajzot készít, és nem eseménytörténetet szerkeszt.

Kilencven is elmúlt már a törhetetlen szellemű, testi és lelki erejű tábornok, a visegrádi remete, amikor számvetésre készül élete értelme és tragédiája ügyében. Nem először, de alighanem utoljára. Alkalmi támadókkal és törleszkedő védelmezőkkel százszor is megtette már ezt az elmúlt hatvan évben, most azonban bizonyosságot akar. Az egyetlen hiteles személyt hívja segítségül, a koronatanút, Kossuthot. Mit számít, hogy Kossuth már két évtizede halott, s ugyanúgy belekövesedett az emigráns kormányzó maszkjába, mint Görgey az árulóba!

Nehéz napok és nehéz esték ezek, az aggastyán korú tábornok emlékezik és hadakozik, érvel és cáfol, hitet tesz és hitetlenkedik, szellemét az egyetlen célra mozgósítja, amiért érdemes még élni, és amiért nem szabad még meghalni: hogy

bizonyítsa igazát, emberi tisztességét, hogy a leghitelesebb véleményalkotó is elismerje: megcselekedte vállalt kötelességét. Tizenkét estén át megjelenik Kossuth, az ellenfél, a barát, a pályatárs, a vetélytárs, ezek a megnevezések azonban semmitmondóak, a két férfi kapcsolatát naponta, sőt akár mondatonként kell újra szőni és bontani. Hat évtizeddel korábban történt, és alig másfél évig tartott, mégis: ezért éltek mindketten közel egy évszázadot. A szabadságharc hadtörténete elevenedik meg újra, eseménytörténete, szikár dokumentumai és fullánkos pletykái, a szavak a történelem bölcs értelmezéséről és a rendkívüli emberek napi gyarlóságáról egyaránt szólnak. Feladatuk volt, kötelességük, küldetésük: országkormányzás, honvédelem. Egy nemzet sorsának a formálása, amelyet mindketten forrón és hitelesen szerettek, amelyért élni tudtak, de halni nem. A túlélés megfosztotta őket a hősi halál kecsegtető lehetőségétől, s egyúttal rájuk rakta a hősietlen polgári lét „nyűgét s nyilait”.

Kossuth többnyire vádol, lelkesen és igaza tudatában, távlatosan és jövőbe tekintően. Görgey értelmez, pontosít, józanul és visszafogottan. Van mit visszafognia, Kossuth szavaiból árad felé a szemrehányás, a bizalmatlanság, az eljátszott barátság keserősége. Görgey a fegyelmet és a kötelességtudást abroncsolta a benne is zabolátlanul működő indulatokra. Napról-napra harcolják, szenvedik és bizonyítják végig a másfél évet. A kimondott szavakat és az elhárított gondolatokat, a meglépett lépéseket és az egy helyben topogásokat. Persze egymást vonják kérdőre, hiszen példátlan, ami történt: a nemzet élethalál harcának másfél éve során az ország kormányzója és a hadsereg főparancsnoka összesen ötször találkozott személyesen, az utolsó találkozás a bukás előestéjén esett. Nem ugyanazt a nyelvet beszélik, ezen a bolygóközi távolságon, mentalitásbeli különbségen bizonyosan Kossuth harctéri látogatásai ugyanúgy nem segíthettek volna, mint Görgey tisztelgő látogatásai a kormány éppen aktuális tartózkodási helyén (Pest, Debrecen, Pest, Szeged, Arad). A közösnek mondott cél ideális esetben is aligha tette volna a két férfit egyazon kerék küllőivé. És hát 1848-49 – minden nagyszerűségével együtt – súlyos történelmi terhekkal viaskodó időszak volt.

Az utókor olvasóját megszállja a döbbenet: alig van a fővezérnek olyan cselekedete, amelyet helyesen ismerne a kormányzó, és alig van a kormányzónak olyan elképzelése, amellyel egyetértene a fővezér. Hiba, tévedés, félremagyarázás, bizalmatlanság, de még inkább pletyka, szándékos elhallgatás, a lejárátás szándéka. „Ezernyolcszáznegyvenyolc, te csillag!”

Féja Géza okos, bölcs öreg, és sokat tapasztalt 1974-ig. Angyal és ördög – tudja – nincs a történelemben, vagy csak ritkán. Figurájuk akkor sem lenne hiteles, ha a korábbi ördögöt operálná át angyallá, vagy fordítva. Eszébe sincs az ilyesfajta történelmi műtétek számát szaporítani, főlős számban fordultak elő a megelőző években. A hasonlatnál maradva: Féja lemossa az arcokról a kormot, és lemossa az aranyport. És talán ugyanilyen fontos: nem ajánlja az angyalság és az ördöglét helyett a kétes érvényű és elvtelenül kényelmes közéletet sem. Az igazság alkalmanként máshol és máshol van, ezt a történész dolga megkeresni, közhírré tenni és stabilizálni, hogy be ne szennyeződjék

korommal, aranyfüsttel. Féja megkérdőjelezi Görgey áruló voltát, ehhez még 1974-ben is bátorság kellett, talán nem életét és szabadságát veszélyeztette, aki ezt megteszi, de hitelét igen. Hasonló módon bátorság szükségeltetett (mindenkor Magyarországon) Kossuth csálhatatlanságát kétségbe vonni. Ez utóbbit nem is teszi meg Féja, nincs rá szüksége.

Kossuth és Görgey rendszeres, személyes találkozója nyilván nem oldotta volna föl a két öntörvényű fő gondolkodásbeli különbségét, de a személyes találkozás kiküszöbölt volna egy sor zavaró tényezőt. Olyan alantas és mellékes tényezőket, amelyek összességükben már alkalmasak voltak történelmi események befolyásolására és megváltoztatására. Nem Kossuth hiúsága és nem Görgey makacssága volt végső oka a kapcsolat megromlásának és – kis túlzással – a szabadságharc elbukásának, hanem az a kisszerű, tehetségtelen és felelőtlen hivatalnok- és katonaréteg, amely mindkettőjüket körülvette.

A magyarországi politikai felfogás évszázadok során kétségkívül elszokott a felelős, higgadt és eredményes politizálástól. A sérelmi szemlélet a maga defenzív, opportunizmusra és kétkulacsosságra kényszerült módján inkább a megkapaszkodást, a túlélést és a bajok kisebbítését szolgálta. Kultúrájához is sokkal inkább a prókatori szófaragás, a „sub rosa” szemlélet tartozott, a tettek rezisztenciája és kevésbé a végrehajtása. Ez a korszerűtlen – s a szabadságharc viszonyai között egyenesen ártalmas – szemlélet természetesen Kossuth és Görgey jellemétől sem volt idegen, és tetteikben, gesztusaikban is megmutatkozott. A kormányzó ékesszóló levelek százaival bombázta a tábornokot, olyan ügyekben, amelyek egyetlen személyes találkozóval megoldhatók lettek volna, Görgey viszont kiáltványaival és titkos tárgyalásaival keltette föl maga ellen olyan bizalmatlanságát, akiknek egyetlen mondata vagy gondolata sem élte túl másféléves forradalmári közszereplésüket.

A fegyelmezett ügyintézés, a modern szakmai felkészültség sok esetben nem volt sajátja a forradalmi kormánynak, különösen a Szemere Bertalan nevével jelzett kabinetnek. A tespedéstől, a tehetetlenségen át a nyílt szabotázsig mindaz föllelhető ebben a kormányzati tevékenységben, ami rövid úton, törvényszerűen vezetett a tárcák és az ország csődjéhez. A megszólított nép egyik része az ígérek be nem váltása miatt volt csalódott, a másik része félt ugyanezen ígérek beváltásától. Mindehhez társult a hadiállapot, a zsugorodó hátszág, a nemzetiségek öntudatra ébredése, amely gyilkos, magyarelles erőszakhadjárattá fajult. Aligha volt tehát esélye a szabadságharcnak a győzelemre, vagy legalább is elfogadható tárgyalási pozíció kivívására. Mindezzel az utókor száz év után már tisztában van. Vagy talán tisztában volt 1848-49-ben is, pontosan látta, vagy láthatta volna a tornyosuló felhőket, a megoldhatatlan dilemmákat. Csak éppen mást akart látni: rend nélküli szabadságot, szenvedés nélküli győzelmet. Hősiességet, amelyért babér jár, mint az ókori stadionokban.

Kossuth ne látta volna mindezt? Bizonyosan látta, de átnézett fölötte. Hitte: mindenkit olyan láng és nemes hit emel, mint őt. Hitte: elég a szép szó és a tiszta eszme, ettől munkára kap a basáskodó miniszteriális beamter, és leborul előtte szerb, tót, román, Windischgräetz. Túlságosan tisztán hitte, nem jól hitte.

1849 augusztusában minden összeomlott, Kossuth elmenekült, megbocsátották neki. Magával vitte a koronát, aztán mégsem vitte magával, megbocsátották neki. A törökhöz menekült, mohamedánhoz, a Balkánra, megbocsátották neki. Fél évszázadot élt még, visszasírták.

Görgey ne látta volna mindezt? Hogyne látta volna, undorral elfordult. Hitte: mindenki olyan fegyelmezett és bátor, mint ő. Hitte: elég a gúlába rakott fegyver és a kötőféken vezetett hadimén, megrendül ettől a látványtól a nehézkes osztrák cserepár, kegyelmet jár ki érte a gavalléros Paszkievics. Túlságosan tisztán hitte, nem jól hitte. 1849 augusztusában minden összeomlott, Görgeyt internálták, nem bocsátották meg neki. Társait kivégezték, ő életét megkapta alamizsnaként, nem bocsátották meg neki. Internálása letelvéen – hazatért, és közpolgárrá változott, nem bocsátották meg neki. Hatvan évet élt még, árulóvá bélyegezték.

Kossuth mindig és mindennek fölött bízott önmagában, nem bízott Görgeyben, nevezte nyilvánosan árulónak, nevezte személyesen harcostársának. Melyik volt az igazi véleménye? Így volt politikus, vagy – szebben mondva – így volt hasznos az „ügynek”? Vagy maga sem volt biztos Görgey megítélésében, mérleg nyelve gyanánt ingadozott ez a kormányzói vélemény?

Görgey mindig és mindennek fölött hitt a saját igazában, önmagát soha nem tartotta árulónak. Kossuthról szólt elítélő szavakat nyilvánosan is, nevezte harcostársának személyesen is. Melyik volt az igazi véleménye? Így volt katonás, vagy – kényszerből-undorból – így üzent és így nyúlt át a kormányzat feje fölé?

Fájlalta Kossuth, fájlalta Görgey... Volt mit, a század legnagyobb magyar vállalkozása bukott el. Nem, talán nem az ő összefogni képtelen jellemkülönbségükön, hanem máson. És másokon. Talán bukásra ítéltetett már megindulása előtt, talán március 15-én bukott el, talán Schwechátnál, talán Budánál, talán Temesvárnál, vagy Világosnál. A kortársaknak és az utókornak nevek kellene, akiket imáikba és átkaikba foglalhatnak, talpalatnyi földek, ahová letérdelhetnek és virágot tehetnek le. Kardpengék, véres ingmellek, „szirmok, virágok, koszorúk”.

Csak nem szembenézni! Csak nem beismerni az önzést, az áldozatra képtelenséget, a hozzá nem értést. Mindazt, ami a szirtek között, ami az óriások között a mélyben van. Ahol a hidaknak kellene lennie, az átvezető ösvényeknek, amelyek elvezetnek ember és ember, magyar és magyarországi, kormányzó és tábornok között.

A bajkeverő politika oly igen összeforrott a magyar történelemmel, Féja 1974-ben ijesztő elevenséggel mutatja be a százhusz évvel korábbi helyzetet. Mi változott? Változott bármi is? Erről nem szól Féja, de szól – mert szól! – a nemzet fölött idehaza és a távolban virrasztó két „örökös” aggastyán: Kossuth és Görgey.